

The current state of Ukrainian society requires the scientific community find answers to societal impulses, including necessary reform strategy from non-constructive attempts to replace the state to civil society efforts aimed at their balanced interaction. It is the principle of social and political balance in the relationship of law and civil society that should be the basis for correction and the correction is not stable economic situation.

Interestingly, the current political and legal processes in Ukraine, are issues related to legal and public activity of citizens. It is no secret that during the critical processes in the right-nation greatly increased social, general and legal activity in particular.

However, a gap of modern scientific achievements, emphasizes once again it should be considered as lack developments interaction between state, civil society and social reality of such phenomena as social life. Thus, the question arises whether the right of legal and scientific perspectives, perceive civil society exclusively as a center of some NGOs. The fact that NGOs were designed and created for different purposes, with different "software" and prognostic guidance, various spheres of activity and influence, and though it does implicitly, different ideological background. After all, one of the bottom-oriented "sports" theme, others – on ethnic environment, some protect certain rights, others on the contrary they promote.

It civic education is a necessary foundation for revival in these conditions, respect for rights, rule of law, the principle of legality, increasing the authority of the law, which is an important task or representatives of domestic science, and can serve as an important task of civil society, the development of modern legal world. Therefore, without offering a new "recipes for instant recovery society," given that this is not a day, week or month process that the company cannot "recover" for "magic" and confidence in the law, the law and regime legitimacy cannot occur immediately at the request of the authorities as well as representatives of society, we want to emphasize the need to rely on the practical significance of the problem of performance, efficiency, effectiveness, civic education in the life of civil society, human state of intense public life.

Key words: *civil society, state, social life, civic education, civil society institutions.*

УДК 340.1

О. І. ЮЩИК,
доктор юридичних наук

ДІАЛЕКТИКА В МЕТОДОЛОГІЇ ПІЗНАННЯ ПРАВА

У статті обґрунтовується необхідність діалектичного методу наукового пізнання суспільства, зокрема права. Відзначається вплив панівної ідеології в суспільстві на вибір методів його дослідження. Характеризуються діалектичне мислення як вищий ступінь порівняно з догматизмом і скептицизмом, принципова відмінність між формальною логікою та діалектичною (змістовною) логікою. Показано зв'язок категорій діалектичної логіки із загальними законами діалектики. Відзначена необхідність діалектичного визначення поняття наукового методу на основі єдиного методу сходження від абстрактного до конкретного. Наголошується на помилковості «методологічного плюралізму» у дослідженні поняття права.

Ключові слова: *метод, діалектика, метафізика, формальна логіка, догматизм, скептицизм, право, праворозуміння.*

Ющик А.И. Диалектика в методологии познания права

В статье обосновывается необходимость диалектического метода научного познания общества, в частности права. Отмечается влияние господствующей в обще-

стве ідеології на вибор методів його дослідження. Характеризуються діалектичне мислення як вища ступень в порівнянні з догматизмом і скептицизмом, принципове різниця між формальною логікою і діалектичною (содержательною) логікою. Показана зв'яз категорій діалектичної логіки з загальними законами діалектики. Відзначається необхідність діалектичного визначення поняття наукового методу на основі єдиного методу виходження від абстрактного до конкретного. Акцентується на помилковості «методологічного плюралізму» в дослідженні поняття права.

Ключові слова: метод, діалектика, метафізика, формальна логіка, догматизм, скептицизм, право, правопонимання.

Важливою особливістю предмета суспільних наук є та, що на їх метод відчутно тисне ідеологія, спрямовуючи дослідників на шлях, накреслений, як правило, панівною в суспільстві ідеологією. А вона, як свідчить практика, виражає не загальний інтерес наукового пізнання до істини, а особливий інтерес тих чи інших сил, які не завжди зацікавлені в істинному знанні про суспільство. Саме через ідеологічний вплив в останні десятиліття відбувається фактично відмова від діалектичного методу, який є абсолютно необхідним для суспільствознавства.

Один із найбільш визнаних діалектиків Г. Гегель зазначав, що як би вперто не опирався розум діалектиці, її зовсім не можна вважати виключним надбанням філософської думки, оскільки те, про що йдеться в ній, ми уже знаходимо також у кожній буденній свідомості та в загальному досвіді. Все, що нас оточує, можна розглядати як приклад діалектики¹. Відмовляючись від діалектики, наука перестає бути наукою, оскільки її результати не сприйматимуть буденна свідомість і загальний досвід. Не випадково, майже в усіх дисертаціях на правову тематику опис методології дослідження містить згадку (найчастіше «для форми») про використання в дослідженні діалектичного методу.

Необхідність діалектики коріниться у природі людського мислення. Давно відомо, що будь-яка мудрість починається зі здатності дивуватися, виявляючи, що речі, які здавалися раніше тобі й іншим самоочевидними, загальновідомими і, отже, такими, що не потребують роздумів, раптом стають загадково-незрозумілими, діалектично підступними. Недарма говориться, що немає нічого більш обманливого, ніж очевидний факт. Діалектичне мислення – не мистецтво, доступне тільки для обраних, а дійсна логіка людського мислення, що має виховуватися з дитинства.

Однак прийти до такої логіки непросто. Дитині властивий т. зв. *егоцентризм*, тобто суб'єктивно-однобічне розуміння світу речей і слів. Дитина вважає, що будь-яка річ, яка потрапляє в поле її зору, саме така, якою вона її здається з того місця, з якого вона її бачить. Подолання егоцентризму в сприйнятті та мисленні – процес надзвичайно складний. Важко зрозуміти, що твоя точка зору не єдино можлива, не єдино правильна. Часто це розуміння не приходиться до людини навіть у старості.

Уміння поглянути на речі з протилежної точки зору, звичка запитувати себе: «А що, коли припустити зворотнє?» лежить в основі ще більш важливого вміння – сперечатися з самим собою, тобто вона лежить в основі *самокритичності мислення*. А самокритичність – це синонім *самостійності мислення*.

ня. Без неї наш розум назавжди залишиться залежним від чужого розуму. Уміння постійно полемізувати з самим собою, без зовнішнього опонента, і є ознакою вищої – діалектичної – культури розуму. Діалектично мисляча, тобто розумна людина відрізняється від недіалектично, однобічно мислячої (нерозумної) людини тим, що загода – наодинці з собою – зважає всі «за» і «проти», не чекаючи, доки ці «проти» їй ткне в ніс опонент.

Діалектична підступність так званих абстрактних істин саме і полягає в тому, що абстрагуються від розуміння тих умов, всередині яких ці істини тільки й вважаються правильними. Чим «безумовніша», «самоочевидніша», «абсолютніша» якась «абстрактна істина», тим більш серйозної каверзи слід чекати з її боку.

«Два помножити на два – чотири»? – Ця істина залишається безсумнівною лише для множення (тобто складання) абстрактних одиниць чи *непроникних* одне щодо одного речей (паличок, кульок тощо). А складіть разом дві та дві краплі води – і ви отримаєте все, що завгодно, тільки не чотири. Можливо, одну краплю, можливо, десяток бризок. «Два помножити на два – чотири», як і будь-яке правило, сформульоване наукою, як і будь-який закон, правильне тільки там і тоді, де і коли витримані, є в наявності всі умови й передумови його повного застосування і де у справу не втручаються якісь додаткові умови (фактори), що викривляють картину іноді до невпізнанності.

Чи правильно, що *три* дорівнює *двом*? – Відповідь «ні» здається очевидною і є слушною. Якщо *конкретизувати* дане запитання прикладом з геометрії: чи правильно, що *три кути* дорівнюють *двом кутам*? – відповідь буде так само «ні». І це також правильна відповідь. Ще *конкретизуємо* це запитання: чи правильно, що *три кути трикутника* дорівнюють *двом прямим кутам*? І тут відповідь буде «так», тобто *протилежна* попереднім, оскільки одна й друга порівнювані сторони дорівнюють кожна 180 градусів. Виявляється, *три може дорівнювати двом*, однак за умови, що у справу втрутилися додаткові чинники – у цьому випадку кути, і не «кути взагалі», а саме кути трикутника і прямі кути.

А це означає, що *категорично негативна* відповідь «ні» на перше запитання: чи *правильно, що три дорівнює двом*? виявляється слушною лише на перший погляд, а насправді, є однобічною, помилковою, «абстрактною істиною». Дійсно істинною є відповідь «правильно за тих-то умов». Адже три може бути більше двох, дорівнювати двом і навіть бути менше двох (наприклад, -3 менше -2 та +2).

Коли прямо накладати абстрактну формулу на факт, то між ними може виникнути справжня суперечність, хоча і формула правильна, і факт незаперечний. Це лише просигналізус, що ми не все у цьому факті розгледіли і треба уважніше його дослідити, замість того, щоб ганьбити науку з її абстракцією, в якій уся повнота факту і не була, і не могла бути наперед виражена.

Людина, яку за молоду, зі школи, привчили до *догматичного* мислення, тобто надмірної поваги до абстрактних формул, нерідко натикається на суперечність їх з реальним життям. Така людина або стане жертвувати істинами заради «правди життя» (а насправді – заради не зрозумілих нею конкретних

фактів; у суспільних науках це виливається в так зване коментаторство, яким часто грішить особливо юридична наука); або, навпаки, людина стане ображатися на життя, яке не хоче розвиватися «по науці» (а насправді – за бездумно завченою нею схемою), вона почне нехтувати реальною складністю і суперечливістю життя і заплюшувати очі на факти, які в цю схему не вкладаються. А далі, як давно відомо діалектичній філософії й психології, догматизм рано чи пізно перероджується у скепсис, тобто в повну зневіру в науці, невіру в її здатність пізнавати закони світу й суспільного життя. Скептик – це і є колишній розчарований у всьому догматик.

Догматизм і скептицизм становлять дві діалектичні протилежності, що зумовлюють одна одну, однаково безплідні позиції в науці. Виховання догматика полягає в тому, що йому пропонують для зубріння *готові істини* – формули, закони, правила, алгоритми – і водночас привчають дивитися на навколишній світ як на величезну посудину з прикладами, що підтверджують ці істини. Догматик і звикає бачити навколо себе тільки такі факти, абстрагуючись від інших фактів, як чогось несуттєвого, що можна ігнорувати заради «чистої істини». Таким чином, він абстрагується від протиріч, хоча ці «чисті» істини і є колись кимось розумно розв'язані протиріччя.

Тобто догматик спрошено і поверхово уявляє собі процес вироблення знання, приблизно так, як його зображують погані підручники з формальної логіки, як просту процедуру абстрагування «загального», себто «однакового» від багатьох «схожих» випадків. А коли життя показує догматику суперечливі факти, або коли він випадково прочитає праці, в яких викладається протилежна його поглядів позиція, тоді, як писав Кант у «Критиці чистого розуму», юнакові здається, ніби кращий спосіб довести, що він вийшов з дитячого віку, полягає в тому, що він, звикнувши до догматизму, жадібними ковтками п'є отруту, яка догматично руйнує його основні положення.

Однак, не навчившись критично оцінювати власну позицію, догматик так само не може критично оцінити протилежну позицію, отриману у той самий догматичний спосіб. Зрештою він або стає на іншу, теж догматичну позицію або починає однаково недовірливо ставитися до тих та інших «загальних істин», робить висновок, що «все відносне», залежно від того, з якого боку дивитися на предмет. У філософії ця позиція називається *релятивізмом*, а той, хто її сповідує, є *скептиком*. Гегель розглядав скептицизм як наступну за догматизмом, отже, вищу, стадію у розвитку людського мислення, розуму.

Якщо догматик стоїть на позиції захисту якоїсь однієї абстрактно-однобічної «половинки істини», відкидаючи таку ж абстрактно-однобічну другу її «половинку», то скептик уже принаймні бачить обидві «половинки». Однак скептик ще не розгледів (як і обидва догматики) тієї конкретної речі, у складі якої стикаються протилежності та розв'язуються протиріччя «речі в собі», самої по собі – незалежно від того, якою вона уявляється тому й іншому догматику.

Скептик лише тоді перестане бути скептиком, коли він зрозуміє, чому один і той самий предмет одному догматику уявляється так, а іншому – навпаки. Тоді він побачить, що треба розглядати не два готових, однаково абстрактних

зображення речі, а саму річ, адже найголовнішого – об'єктивних протиріч у складі самої речі в цих її зображеннях немає, вони обидва від них якраз і абстрагувалися.

У цьому й полягає *суть діалектики* як логіки справді об'єктивного осмислення дійсності. Діалектичне мислення – третя, порівняно з догматизмом і скептицизмом, вища стадія в розвитку розуму як людства, так і окремої людини².

Якщо визначити *суть* відмінності діалектики як *змістовної* логіки порівняно з *формальною* логікою, то ця відмінність полягає в тому, що формальна логіка має справу з *мовною* формою, тобто зі словами, термінами, судженнями, умовиводами. Формальна логіка не дає *поняття*, а тільки ті або інші їх визначення, дефініції, тобто деякі загальні формули. Натомість діалектика має справу з *категоріями* і *законами* гносеологічної (змістовної) логіки. Розрізняють три ряди категорій діалектичної логіки, органічно пов'язані відповідно з трьома загальними законами діалектики.

Перший ряд категорій – категорії *сфери безпосереднього* (сфера буття). Цю сферу визначають такі категорії, як *якість, кількість, міра, становлення*. Даний ряд категорій пов'язаний із загальним діалектичним *законом взаємного переходу кількісних і якісних змін* (закон переходу кількісних змін у нову якість).

Другий ряд – категорії *сфери опосередкованого* (сфера сутності). До них належать: *сутність і явище, протиріччя, зміст і форма, умова, закон, ціле і частина, внутрішнє і зовнішнє, дійсність і можливість, необхідність і випадковість, причина і наслідок, субстанція*. Ці категорії об'єднує діалектичний *закон єдності й боротьби протилежностей*.

Третій ряд категорій – категорії *сфери цілісності* (сфера поняття). Даний ряд визначають такі категорії: *загальне, особливе і одиничне, заперечення, розвиток*. З ними пов'язаний діалектичний *закон заперечення заперечення*.

Таку систематизацію категорій і законів діалектики диктує *метод сходження від абстрактного до конкретного* (рух від буття через сутність до поняття), *єдино правильний* у науковому відношенні. Цей метод відбиває як *онтологічний*, так і *гносеологічний* аспекти в їх єдності. Чому єдино правильний науковий метод? – Тому, що порядок розгортання категорій за цим методом є водночас і послідовністю розвитку самої речі; тобто тут збіжні гносеологія і онтологія, процес пізнання речі відображає процес розвитку самої речі. А оскільки критерієм істини пізнання є практика, то такий збіг саме й свідчить про те, що метод сходження від абстрактного до конкретного дає нам істинне пізнання. І проблема полягає лиш у тому, як трактувати і як застосовувати даний метод³.

У зв'язку з цим не можна не відзначити, що той *метод викладу* матеріалу, який пропонується у навчальному процесі та в навчальній літературі, зокрема, у теорії права, суттєво відрізняється від методу пізнання сходженням від абстрактного до конкретного. Як правило, викладання теорії права починають із сутності та поняття права, не утруднюючи себе поясненнями, звідки вони взяли, як до них прийшли...

Виникає запитання: а що, до появи діалектичного методу теоретичне пізнання було ненауковим, неістинним? – Річ у тому, що діалектичний метод є продуктом історичного розвитку і не міг з'явитися раніше, ніж для нього визріли необхідні гносеологічні умови за панування протилежного – метафізичного методу. Останній метод мислення, історично виправданий на такому етапі розвитку науки, коли потрібно було спочатку досліджувати *предмети*, перш ніж розпочати дослідження *процесів*, за словами Енгельса, неминуче мав поступитися місцем *діалектичному* методу. Необхідно спочатку знати, що таке даний предмет, щоб можна було зайнятися тими змінами, які з ним відбуваються. Коли ж вивчення окремих предметів зайшло так далеко, що можна було перейти до системного дослідження змін, яких зазнають дані предмети, тоді у філософії закінчилася ера метафізики⁴.

Поряд з тим, вказував Енгельс, діалектичне сприйняття дійсності – це дещо *якісно* інше, ніж метафізичне її сприйняття: останнє залишається метафізичною, у якій б форми воно не вираджалося. Для метафізика речі та їх відбиття в думках, поняття – окремі, незмінні, застигли, раз і назавжди дані предмети, що мають досліджуватися один після одного і один незалежно від одного.

Метафізик мислить *неопосередкованими* протилежностями; для нього річ або існує, або не існує, і так само річ не може бути самою собою та водночас іншою. Позитивне і негативне абсолютно виключають одне одного; причина і наслідок одне щодо одного теж перебуває у застиглій протилежності. Цей спосіб мислення здається на перший погляд цілком прийнятним, бо притаманий так званому людському здоровому глузду. Однак здоровий глузд переживає найдивовижніші пригоди на широкому просторі дослідження. Метафізичний спосіб, хоча й є правомірним і навіть необхідним у певних галузях, залежно від характеру предмета, рано чи пізно досягає кожного разу тієї межі, за якою він стає однобічним, обмеженим, абстрактним і заплутується у нерозв'язних суперечностях, тому що за окремими речами він не бачить їх взаємного зв'язку, за їх буттям – їх виникнення та зникнення, через їх спокій забуває про їх рух⁵.

Метафізика є методологічною «територією» догматика і скептика. Для того, щоб не застрягти на ній, єдино актуальним для сучасного рівня науки є *діалектичний спосіб* мислення, діалектична логіка, яка не заперечує важливого значення формальної логіки, але пояснює межі її можливостей... Пізнання, вказує М. Розенталь, – це процес відбиття зовнішнього світу, воно неможливе без логічних категорій. Щоб істинно мислити, логічні категорії повинні бути відбиттями реальної природи. Немає тому нічого надзвичайного в тому, що закони мислення і закони природи збігаються, пов'язані одне з одним, тотожні за змістом...

І у формальній логіці ця єдність уже має місце, однак її закони мислення ще не адекватні загальним законам буття, вони відбивають їх однобічно, неповно, вузько. Діалектична логіка є наступним етапом на шляху зближення, збігу законів логіки та загальних законів об'єктивного світу. Закони діалектичної логіки відбивають останні незрівняно більш повно, глибше, всебічніше, адекватніше⁶.

Як і в інших науках, у розвитку юридичної науки рано чи пізно виникає необхідність упорядкувати масу того наукового матеріалу, що його дає пізнання окремих галузей права, окремих його сторін, тобто привести їх у правильний зв'язок між собою. Це завдання *теоретичного мислення*; а теоретичне мислення кожної епохи – це історичний продукт, що набуває у різні часи дуже різних форм і різного змісту.

До недавнього часу здавалося, що залишились у далекому минулому утопічні уявлення мислителів про право як про сукупність вічних ідеальних норм, котрі мають слугувати прообразом для будь-якого законодавства; так само як і стали історією нігілістичні уявлення про існуюче на той час законодавство як прояв людської нерозумності, егоїзму та сваволі. Ті уявлення засвідчували відсутність *наукового* розуміння права як соціального явища. Однак в останні десятиліття вітчизняна теорія права начебто віддає данину старим утопіям, а практика законотворчості немовби прагне підтвердити той давній правовий нігілізм. Це вчергове змушує констатувати, що юридична наука досі не має переконливої правової теорії, вона все ще не отримала чіткої відповіді на питання: *що таке право?*

Сучасний процес переосмислення правових понять супроводжується черговим відродженням уваги до теорії *природного права*, що характерно саме для періодів *соціально-політичних криз*, у яких виявляється неспроможність державної влади ефективно управляти суспільством, у тому числі й за допомогою права. Така ситуація спостерігалася на зламі XIX-XX століть у Росії, після Другої світової війни в західних країнах, як реакція на фашистську диктатуру, а в останні два десятиліття – також у вітчизняній юридичній науці.

Розвиток сучасного праворозуміння свідчить, що вітчизняна юридична наука переживає чергову *методологічну кризу*, породжену новими соціально-економічними і політичними процесами. Суттєві зміни в суспільній свідомості супроводжуються докорінним ламанням соціально-психологічних та ідеологічних стереотипів, не залишають незайманими правосвідомість і праворозуміння. При цьому ревізуються не другорядні висновки правової теорії, йдеться про упровадження суттєво нових, відмінних від попередніх, *концепцій* розуміння права як соціального явища, про піднесення праворозуміння на інший рівень, використовуючи, як полюбляють говорити прибічники нових підходів, «сучасну методологічну базу».

У зв'язку з такими радикальними змінами в праворозумінні окремі теоретики звертаються до аналізу *основних концепцій* праворозуміння, прагнуть осягнути його типологію, оскільки, як вони вважають, саме тип праворозуміння визначає парадигму, принцип і зразок (смыслову модель) юридичного пізнання, власне науково-правовий зміст, предмет і метод відповідної концепції юриспруденції. При цьому вперто залишається без відповіді головне питання: чим визначається той чи інший «тип право розуміння»?

Відповідаючи на нього, необхідно сказати, що наукове пізнання права, як і будь-яких інших соціальних явищ, від самого початку стикається з проблемою *вибору методу* дослідження. Передусім відсутність єдиної методології зумовлює той факт, що у праворозумінні склалися дві основні течії: *позитивістська*

і *непозитивістська*, серед яких у першій виділяються *юридичній* (нормативістський) і *соціологічний* позитивізм, а в другій – *філософське розуміння* права та *теорії природного права*. Якщо позитивістські визначення права вважаються *формальними*, але водночас, «*реальними*» і цілком певними, то непозитивістські розглядаються навпаки, як «*ідеальні*» абстрактні конструкції праворозуміння, що не пов'язують право безпосередньо з державною волею.

Обидва підходи, як вважається, мають тенденцію до зближення; однак особливістю вітчизняної науки є те, що ця тенденція гальмується взаємною нетерпимістю прибічників різних підходів. Більшість теоретиків зайняті пошуками єдиного універсального визначення права; при цьому, одними пропонуються позитивістські, іншими – непозитивістські варіанти, а треті намагаються знайти узагальнюючий, інтегруючий «широкий» підхід. Однак нікому не вдалося поєднати елементи усіх підходів. Тому окремі автори висловлюють думку про неможливість узагалі знайти єдине визначення права, вважають завдання дати праву точне і лаконічне визначення неправильним, його вирішення неможливим.

Іншу позицію займають ті, хто вбачає у кожному з основних визначень права «зерно істини» і прагне користуватися ними не як абсолютними та взаємовиключними категоріями, а як характеристиками різних аспектів багатопланового явища, яким вони уявляють право. Виходячи з цього, пропонується відмовитися від *моністичного* підходу до розуміння права на користь «плюралістичного» підходу, який, за словами О. В. Мартишина, завжди передбачає певну дозу релятивізму, оскільки йдеться про зіставлення та оцінку різних сторін явища. Відкидаючи сумніви Г.В. Мальцева щодо негативних рис «плюралізму», який переростає у скептицизм і неспроможність пізнати правову реальність, цей автор стверджує, що, навпаки, визнання відносності визначень – кращий шлях до їх уточнення, удосконалення⁷.

На це слід зауважити: як би не уточнювали визначення окремих підходів, воно не знімає проблеми знаходження *єдиної* основи, що *об'єднує* різні визначення в їх відношенні до *одного й того самого предмета* – права. Відмова від *цілісності* на користь багатоманітності визначень означає відмову від *поняття* права (ряд категорій діалектичної логіки завершує саме сфера цілісності, сфера поняття). Закономірно спитати: навіщо така наука, яка не дає поняття свого предмета?

Насправді, не може бути багатьох шляхів до істини, оскільки *істинним повинен бути не лише результат дослідження, а й шлях, що веде до нього*. Як зазначав у зв'язку з цим знаний філософ Г. В. Плеханов, при застосуванні неправильного методу можна отримати істину лише випадково і тільки частково; навпаки, при правильному методі дослідник рано чи пізно з необхідністю приходиться до істини. Це впливає з тієї характеристики діалектичного мислення як єдино адекватного способу пізнання, про яку сказано вище. Пізнаючи явища суспільного життя, у тому числі державу і право, ми необхідно приходимо до проблеми *співвідношення* діалектики та *метафізики* як методів теоретичного пізнання дійсності. *Матеріалістичне* пояснення історії, писав Плеханов, передбачає *діалектичний* метод мислення. Діалектика, повторював

він за Гегелем, становить душу наукового дослідження і є єдиним принципом, за допомогою якого зміст науки набуває *іманентного зв'язку і необхідності*⁸.

Такий необхідний зв'язок змістові науки про право може забезпечити тільки діалектичний метод сходження від абстрактного до конкретного. Однак те, що ми наразі маємо в науці, є не поняттям методу, а відсутністю такого поняття. На мою думку, поняття *наукового методу* має в якості загального (універсального) *моменту цього поняття* саме спосіб сходження від абстрактного до конкретного, тобто рух від загального через особливе до одиничного. А решта методів є *особливими моментами* в даному понятті, універсальною поєднаною методом сходження від абстрактного до конкретного. Саме тому я поділяю думку про діалектику як *єдино правильний у науковому відношенні* метод пізнання. На жаль, переважаюча більшість науковців не піднімається вище *метафізичного* уявлення про різні методи, як *рівнозначні* лиш *особливі* прийоми і способи пізнання, що трактуються й застосовуються кожним автором довільно, прикриваючись «методологічним плюралізмом», від якого дарма чекати іншого, ніж усе більше віддалення від поняття права.

1. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Т. 1: Наука логики. Москва : Мысль, 1974. С. 208; 2. Ильенков Э. В. Истоки мышления; Диалектика идеального. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. С. 24-28; 3. Ивакин О. А. Диалектична філософія : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2003. С. 161-164; 4. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. – Т. 21 : Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии. С. 303; 5. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. – Т. 20 : Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Переворот в науке, произведенный господином Дюрингом. С. 19-22, 366; 6. Розенталь М. М. Принципы диалектической логики. Москва : Изд-во социально-эконом. лит., 1960. С. 61-32, 112-113; 7. Мартышин О. В. О концепции учебника теории государства и права // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 61-62; 8. Плеханов Г. В. Избранные философские произведения: в 5 т. – Т. 1. Москва : Гос. изд-во полит. лит., 1956. С. 443-444.

УДК 340.1

Н. М. ПАРХОМЕНКО,
доктор юридичних наук

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Формування національної моделі соціального партнерства в Україні відбувається на тлі глибокої економічної та соціально-політичної кризи. Серед нерозв'язаних проблем у соціальній сфері: слабкість профспілок; домінування в процесі діалогу сторони роботодавців; формальний характер колективно-договірного процесу; безвідповідальність соціальних партнерів за невиконання прийнятих ними колективних угод та договорів та ін.

Наразі соціальний діалог між підприємцями, профспілками і працівниками відбувається завдяки роботі Національної тристоронньої соціально-економічної ради, яка має рекомендаційні, консультативні та дорадчі повноваження. Одним із правових засобів у сфері забезпечення соціального діалогу є Генеральна угода про регулювання основних